

та підвищення кваліфікації на базі існуючих відомчих навчальних закладів. У МВС вже діє спеціальний підрозділ судової міліції "Грифон", на який покладено обов'язок забезпечення безпеки суддів і учасників кримінального судочинства, який є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності й має можливість провадження заходів безпеки на негласній основі, а також можливість дотримуватися суворої конспірації у своїй роботі; аналогічним чином була трансформована свого часу Маршальська служба Міністерства Юстиції США, відповідальна за забезпечення безпеки судів і суддів, у центральний державний орган у сфері забезпечення безпеки свідків.

Реформування ОВС на сучасному етапі має передбачати можливість остаточно здійснити перехід системи МВС від каральних до соціально-сервісних функцій, передусім пов'язаних із забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства, що має позитивно вплинути на співпрацю з населенням, протидію організованій злочинності та корупції, громадську безпеку, а також виконання інших завдань, покладених на МВС.

Отже, соціальна значущість забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства полягає в тому, що ця діяльність спрямована на підвищення ефективності судово-правоохоронної системи, захист прав і свобод громадян, протидію злочинності, а також розбудову демократичної правової держави. Зважаючи на останні суспільно-політичні події, сьогодні вкрай необхідно переорієнтувати діяльність окремих підрозділів ОВС у напрямку захисту життя, здоров'я, прав і свобод грома-

дян з метою підвищення довіри суспільства до правоохоронних органів. Відсутність здатності в міліції захистити громадянина за будь-яких обставин є основною причиною недовіри громадян до правоохоронних структур, браку партнерських відносин з населенням.

Література

1. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України, 1994. - № 11. - С. 51.
2. Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991. - № 4. - С. 20.
3. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - № 22. - С. 303.
4. Рішення колегії МВС України № 8/КМ від 16 грудня 1999 року "Про затвердження Програми розвитку партнерських відносин між міліцією і населенням на 2000-2005 роки". - Київ, 1999. - 9 с.
5. Долженков О.Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності: Монографія / О.Ф. Долженков - Одеса: НДРВВ ОіО НУВС, 2002. - 254 с.

Тарасенко Р.В.
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової роботи ОДУВС
Надійшла до редакції: 25.12.2013

УДК 343.12

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Ульяник М.М.
Середницька І.А.

Серед правових засобів захисту суб'єктивних прав і свобод людини та громадянина одним з найбільш дієвих є судовий захист, який являє собою необхідну та найефективнішу гарантію забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Суд є пріоритетним, але далеко не єдиним органом захисту прав і свобод людини й громадянина.

Ключові слова: права людини, гарантії забезпечення прав та інтересів людини й громадянина, форми захисту, судовий захист, правосуддя.

Среди правовых средств защиты субъективных прав и свобод человека и гражданина одним из самых действенных есть судебная защита, которая представляет собой необходимую и самую эффективную гарантию обеспечения прав и свобод человека и гражданина. Суд является приоритетным, но далеко не единственным органом защиты прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: права человека, гарантии обеспечения прав и интересов человека и гражданина, формы защиты, судебная защита, правосудие.

Among legal facilities of defence of equitable rights and freedoms of man and citizen one of most effective is judicial defence which is a necessary and most effective

guarantee of providing of rights and freedoms of man and citizen. A court is priority, but far by the not unique organ of defence of rights and freedoms of man and citizen.

Keywords: human rights, guarantees of providing of rights and interests of man and citizen, forms of defence, judicial defence, justice.

У сучасних умовах розвитку економіки нашої держави, інтеграції до європейських стандартів право на судовий захист прав, свобод та інтересів є невід'ємним правом фізичних і юридичних осіб, встановленим Конституцією України та розробленими на її основі Законами, іншими нормативно-правовими актами, що повинно приводити до обов'язкового його дотримання й виконання всіма суб'єктами держави. Але, на жаль, не кожна людина користується цим правом, чи через свою неознаність, чи через недовіру та розчарування в діючій судовій владі.

Тому метою нашої статті є з'ясування рівня гарантії держави щодо забезпечення особистих прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина, визначення змісту та структури права людини й громадянина на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів, а також визначення причин не користування цим правом людиною й громадянином.

Багато наукових праць присвячено дослідженню

правової природи права на судовий захист і судового захисту як гарантії забезпечення прав і свобод. Зокрема, ці проблеми розглядали М.А. Вукот, С.О. Вільнянський, О.В. Вязовченко, М.А. Гурвич, В.Г. Гусев, А.Н. Кожухар, В.В. Комаров, Д.Д. Лупеник, І.А. Приходько, Є.Г. Пушкар, Т.В. Сахнова та ін.

Передусім необхідно сказати, що держава виступає найвищою гарантією особистості, бо вона відповідає перед людиною за свою діяльність. Головним обов'язком держави є забезпечення прав і свобод людини. Отже, права й свободи людини, гарантії щодо них мають визначати зміст і спрямованість діяльності держави.

Конституція України проголошує: "Права і свободи людини й громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб" [1, 55].

Також подібні гарантії закріплюються й у цивільному законодавстві: "Кожна особа має право в порядку, встановленому Цивільно-процесуальним кодексом України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів" [2, 3].

На забезпечення прав і свобод спрямоване таке поняття як "гарантії". Гарантії покликані здійснювати та охороняти права й свободи людини й громадянина, практично реалізувати їх.

Важливість існування реальної системи гарантування прав осіб у демократичній, правовій державі на міжнародному рівні Україна визнала ще в 1945 р. при підписанні Статуту ООН. Надалі утвердження прав, свобод осіб і гарантування їх ефективного захисту було закріплено в цілому ряді міжнародно-правових документів: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.). Кінцева ж мета входження України в міжнародну систему захисту прав людини - це побудова демократичної правової держави не на словах, а в реальному житті [11, 39].

Поняття "гарантії" дуже широке, ось чому воно охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників. Вони ніколи не бувають одного виду. Кожен вид гарантії спрямований на ту чи іншу реалізацію прав і свобод людини й громадянина в Україні.

Гарантії повинні не тільки гарантувати права на свободи громадян, а й захищати їх [8]. Найвищою гарантією забезпечення політичних, соціальних, економічних та особистих прав і свобод громадян є судовий захист.

Захист є важливим для людей. Людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найбільшою цінністю [1, 3].

Безперечно, забезпечити надійний захист прав і свобод людини та громадянина може тільки судова система, яка діє виключно на засадах законності, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласності судового процесу, змагальності сторін, додержання презумпції невинуватості тощо, в умовах незалежності й недоторканності суддів [2, 5, 6, 10, 1]. Тому серед правових засобів захисту суб'єктивних прав і свобод людини та громадянина одним з найефективніших є судовий захист.

Захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і суспільства загалом неможливий без належно врегульованої й організованої процедури розгляду справ.

Захист права може існувати лише за наявності прав людини на захист права законом [12, 37].

Серед плюралізму поглядів на визначення такої правової категорії, як право на судовий захист, існує таке, що досить повно описує сутність останнього, - певна правова категорія, що широко застосовується на побутовому рівні серед населення, законодавчому рівні та в правовій доктрині, є важливим з теоретичних уявлень і практичного значення.

Також неможна обминати думку про те, що право на судовий захист є правом на пред'явлення позову. Зокрема, В.П. Грибанов, відзначаючи велике теоретичне й практичне значення цього питання, підкреслює, що право на захист є сукупністю тих можливостей, які закон надає особі для захисту того або іншого права [13, 18]. На його думку, право на захист (для позивача) - це право на звернення до юрисдикційного органу з вимогою про захист порушеного або оспорюваного суб'єктивного права. Право на захист (для відповідача) - це використання ним процесуальних і матеріально-правових засобів для відстоювання своєї правоти, своїх інтересів.

Самостійної точки зору дотримується С.Я. Фурса, яка розглядає право на судовий захист як юридичний інститут матеріального та процесуального права [14, 12]. Його процесуальну форму становлять цивільні процесуальні правовідносини, які виникають у разі звернення особи до суду й передбачають межі дозволеної законом поведінки осіб, які беруть участь у справі. Зокрема, у межах цивільних процесуальних відносин визначають право на звернення до суду за судовим захистом.

Матеріальним змістом цього інституту є право на задоволення цих вимог, тобто право на судовий захист охоронюваного законом інтересу та порушеного чи оспорюваного права [18, 297].

Аналізуючи велику кількість визначень права на судовий захист, наданих багатьма дослідниками й науковцями, можна впевнено сказати, що є дещо спільне, що об'єднує всі ці визначення. Це безпосередній зв'язок права на судовий захист з обов'язковим моментом звернення до суду. Тому особі надається право, а не обов'язок, і через це особа, яка вважає, що її права, свободи чи інтереси порушені, оспорювані чи невизнані, може реалізувати його шляхом звернення до суду за їх захистом, а може йтриматись від цього.

Саме тому необхідно виділити два головних аспекти права на судовий захист: право особи на захист кореспондується обов'язком суду захистити порушене право лише в тому разі, коли відповідне порушене право не суперечить вимогам законодавства й особа не зловживає своїми правами [15, 121-122]. Тому право на судовий захист треба сприймати в широкому контексті й, одночасно, як право відповідача та інших заінтересованих осіб скористатися судовим захистом від зловживань з боку позивача (заявника).

Через це держава гарантує особам не тільки розгляд доводів сторін у суді першої інстанції, а й можливість перегляду апеляційним і касаційним судом ухваленого судом першої інстанції рішення та визнання прийнятого Європейським судом з прав людини рішення.

До того ж ефективний судовий захист прав людини й громадянина є одним з головних показників законності й демократичності держави, завданням законодавства України для утвердження та забезпечення прав і свобод людини, що відповідно до Конституції України є головним обов'язком держави [1, 3].

Також доцільно зупинитися окремо на структурі права на судовий захист. На думку В. Сокуренько та А. Савицької, право на судовий захист складається з таких елементів: а) права на звернення до суду; б) права на участь у судовому процесі (можливість бути носієм прав суб'єкта відповідного процесуального правовідношення; в) права на захист у матеріально-правовому значенні [23, 19]. Тобто, зважаючи на це, особа, чії права та інтереси було порушено, має можливість звернутися за захистом оспорюваних чи порушених прав на всіх етапах, розпочинаючи від виникнення в особи бажання захиститися, закінчуючи відшкодуванням завданої матеріальної або моральної шкоди.

Об'єктами судового захисту є права, свободи та інтереси, які людина й громадянин вважає порушеними, невизнаними чи оспорюваними [20, 50]. Реальний і об'єктивний захист таких об'єктів може бути здійснений тільки в разі додержання вимог процесуального законодавства в діяльності уповноважених органів - судів. За результатами розгляду справ судами ухвалюються рішення або постановляються ухвали - досягаються процесуальні наслідки використання особами права на судовий захист.

Безпосередньо ж виконання завдань судів щодо цього права здійснюється його уповноваженими особами: суддями, секретарями судового засідання, народними засідателями, судовими розпорядниками тощо [17, 366-367]. Конкретний зміст цивільних процесуальних відносин (комплекс прав і обов'язків), який виникає між судом та іншими учасниками цивільного процесу при розгляді кожної справи, залежить від виду провадження, етапу, стадії судочинства, категорії справ. Але в будь-якому разі він повинен реалізовуватися в суворій відповідності до вимог законодавства, особливо щодо процесуальних обов'язків уповноважених осіб судів, які при здійсненні провадження в справі у взаємозв'язку утворюють суд - обов'язковий суб'єкт процесу та єдиний орган влади, до компетенції якого Конституцією віднесено здійснення правосуддя [1, 124]. Отже, питання про результати судового захисту прав покладаються на повний, неупереджений і самостійний розсуд судді. Але, на превеликий жаль, не завжди суддя діє самостійно, без "зайвої" допомоги. І тому принцип рівності процесу перестає діяти, а реально порушені права не відновлюються.

Серед найважливіших обов'язків судів у контексті права на судовий захист можна визначити: безумовне прийняття заяв і доказів, які надаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, а також сприяння в отриманні останніх; правильну кваліфікацію правовідносин; забезпечення права особи бути вислуханою; ухвалення рішення відповідно до матеріалів справи та вимог законодавства [13, 18].

Однак досягнення позитивного результату при використанні права на захист для особи, яка звернулася до суду, можливе лише в разі законності й обґрунтованості такого звернення, добросовісного здійснення нею своїх процесуальних прав і виконанні процесуальних обов'язків.

Головною метою звернення особи до суду повинен виступати захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, але не з суб'єктивної точки зору цієї особи, а з позиції підтвердження правомірності таких вимог нормами матеріального права, виконанні всіх вимог цивільного судочинства, доведенні обставин, підтверджених доказами, що безпосередньо досліджувалися при розгляді справи [7, 24]. Мається на увазі, що

результат судового захисту права залежить тільки від активних дій самої людини, позивача.

Після використання всіх національних засобів юридичного захисту громадянин може звернутися за захистом своїх прав і свобод у відповідні міжнародні судові заклади або у відповідні органи міжнародних організацій, членом чи учасником яких є Україна.

Залежно від характеру порушень захист може здійснюватися у порядку конституційного, цивільного, кримінального або адміністративного судочинства.

Судовий захист є одним з найважливіших захистів прав і свобод людей.

Вже зі свого боку, цивільний процес - це форма забезпечення правильного правосуддя, гарантій права громадян на судовий захист [4, 59-60].

Право на судовий захист розповсюджується на все цивільне судочинство загалом, зокрема, при розгляді справ у суді першої інстанції, в апеляційному, касаційному порядку, провадженнях у зв'язку з винятковими чи нововиявленими обставинами [12, 37]. Залежно від інстанційності розгляду судової справи в процедурі реалізації права на судовий захист можна виділити наступні етапи: захист у суді першої інстанції; захист в апеляційній інстанції; захист в касаційній інстанції; захист у провадженні за нововиявленими чи винятковими обставинами; захист у Європейському суді з прав людини. При цьому реальний захист може бути здійснений на будь-якому з цих етапів.

Окремо слід виділити наступне. Якщо розглядати цивільно-процесуальний кодекс 1963 року, то в ньому передбачалося об'єднання двох важливих понять "право на звернення до суду" та "судовий захист" [16, 179-180]. При цьому, уникнувши стилістичної тавтології, виключивши термін "судовий" зі статті 3 ЦПК, законодавцем нормативно виключено таку важливу форму захисту прав, як судову. Хоча поняття "судовий захист" нормативно закріплено в Конституції України [1, 32]. Отже, право на звернення до суду та право на пред'явлення позову, які є складовими елементами права на судовий захист, у сукупності з правом на задоволення законного й обґрунтованого позову зумовлюють судовий захист порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Підводячи підсумок, необхідно сказати, що судовий захист - необхідна й найефективніша гарантія забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Суд є пріоритетним, але далеко не єдиним органом захисту прав і свобод людини й громадянина, на що прямо звертається увага в Конституції. Зокрема, зазначається, що кожен може звернутися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, якщо використані всі національні засоби правового захисту.

Також не можна не зауважити, що поки держава гарантує забезпечення порушених, оспорюваних невизнаних прав, свобод чи інтересів людини й громадянина, треба цим користатися. Безперечно, ця дія є диспозитивною: хочеш захищатися, а хочеш - ні. Тому не треба забувати про те, що результати судового захисту прав залежать більшою мірою від самого позивача, наскільки активно він сприяв наданню доказів суду. Хоча суддя й приймає рішення самостійно, всебічно й на власний розсуд, але в повсякденному житті практика має місце,

коли це рішення “допомагають” винести певні “дії” зацікавлених осіб.

Література

1. Конституція України. - К.: Парлам. вид-во, 2006. - 160 с. - Офіц. вид-во.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. - К.: “Центр учбової літератури”, 2012. - 183 с.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. - [Електронний ресурс]: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Семенов В.М. Конституционные принципы гражданского судопроизводства / В.М. Семенов - М., 1982. - С. 59-60
5. Старобор О. Конституційні принципи правового статусу людини і громадянина в Україні / О. Старобор // Право України. - № 4. - 2007. - С. 31
6. Забезпечення захисту прав і свобод людини шляхом реалізації громадянами права на звернення до органів МВС України: сучасний стан та шляхи покращення якості. / Одеська правозахисна група “Верітас”. - Харків: Права людини, 2010. - 60 с.
7. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини в контексті західної правової традиції / С. Шевчук. - К.: Реферат, 2006. - 848 с.
8. Стефанюк В. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. - [Електронний ресурс]: <http://www.info-library.com.ua/index.php?page=magazine&show=text&article=22>
9. Бринцев В., Буравльов І. Конституційність і законність як процесуальні інститути судового контролю: співвідношення і розмежування // Проблеми сучасного українського конституціоналізму: зб. наук. пр. за заг. ред. А. Стрижака, В. Тація; упоряд.: В. Бринцев, В. Кампо, П. Стецюк. - К., 2008. - 352 с. - С. 190-206.
10. Андріанов К. До питання про юрисдикцію Європейського суду з прав людини // Право України. - 2000. - № 8.
11. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України / М. Антонович // Право України. - № 3. - 2007. - С. 39.
12. Слюсар К. Методи гарантування і захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина / К. Слюсар // Право України. - 2006. - № 4. - С. 37.
13. Грибанов В.П. Право на захист, як одна из правомочностей субъективного гражданского права / В.П. Грибанов // Вестник МГУ “Право” - № 3. - С. 18.
14. Фурса С.Я. Окреме провадження в цивільному процесі України / С.Я. Фурса // Навчальний посібник. - К., 1999. - С. 12.
15. Кучер Т.М. Умови звернення до суду за захистом як невід’ємні елементи в реалізації права на судовий захист / Т.М. Кучер // Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. - К., 2008. - № 4. - С. 121-125.
16. Кучер Т.М. Юридична природа права на судовий захист в порядку цивільного судочинства України / Т.М. Кучер // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. - Хмельницький, 2008 - № 4(28). - С. 179-182.
17. Кучер Т.М. Право на судовий захист в процесі розгляду цивільних справ (застосування норм матеріального та процесуального права в судовій практиці) / Т.М. Кучер // Збірник тез наукових робіт учасників III Міжнародної цивілістичної наукової конференції студентів та аспіран-

тів / Одеська національна юридична академія. - Одеса.: Фенікс, 2008. - С. 366-370.

18. Кучер Т.М. Проблеми правової природи права на судовий захист в порядку цивільного судочинства України / Т.М. Кучер // Осінні юридичні читання: Тези доповідей та наукових повідомлень всеукраїнської наукової конференції молодих вчених 12-13 листопада 2008 р. / За заг. ред. А.П. Гетьмана. - Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. - С. 295-298.

19. Кучер Т.М. Реалізація права на судовий захист (позовне, наказне, окреме провадження) / Т.М. Кучер // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції “Сьомі осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 28-29 листопада 2008 року): У 4 ч. - Ч. 3: Цивільне право. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Комерційне право. Цивільний, господарський та адміністративний процес. - Хмельницький: Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2008. - С. 352-354.

20. Заверуха О. Суб’єктивні публічні права як об’єкт судового захисту / О. Заверуха // Право України. - 2004. - № 4. - С. 50.

21. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини в контексті західної правової традиції / С. Шевчук. - Вид. 2-е, випр., доп. - К.: Реферат, 2007. - 848 с.

22. Грибанов В.П. Право на захист, как одна из правомочностей субъективного гражданского права / В.П. Грибанов // Вестник МГУ “Право”. - № 3. - С. 18.

23. Стефанюк В. Правозахисна діяльність судів України / В. Стефанюк // Право України. - 1999. - № 5. - С. 19.

24. Слюсар К. Методи гарантування і захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина / К. Слюсар // Право України. - 2006. - № 4. - С. 35-39.

*Ульяник М.М.
науковий співробітник відділу
організації наукової роботи
ОДУВС*

*Науковий керівник: Середницька І.А.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 18.12.2013